
Analyzing approaches to reviving lost urban spaces (case study: Mehranroud riverside space in Tabriz city)¹

Morteza Mirgholami ¹, Hamed Beiti ², Majid Sifouri ^{3*}

¹.Professor of Urban Planning Department, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz University of Islamic Arts, Tabriz, Iran.

². Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz University of Islamic Arts, Tabriz, Iran.

³.Master of Urban Design, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz University of Islamic Arts, Tabriz, Iran.

Received Date: 01 July 2023 **Accepted Date:** 04 September 2023

Abstract

Background and Aim: The presence of the river in the urban landscape is an advantage compared to other cities that have not benefited from it, but if the urban space around the river does not have the necessary response, it will become a serious threat. Mehranroud in Tabriz is also known as one of the main elements of the ossification of the city and its presence is evident throughout the city. In recent decades, the neglect of Mehranroud in Tabriz has caused its edge to never function as a successful urban space. Therefore, as a result of the above measures and the need to improve the quality of the environment, we can create an opportunity to strengthen social connections by looking again at the riverside and reviving it as a vital artery of the city.

Methods: this research is descriptive-analytical; After examining the theoretical foundations of the lost urban spaces and using them in the redesign of the riverside spaces with the approach of reviving this space, a theoretical framework is proposed that with the current theoretical foundations, a practical project is presented to restore the lost spaces of the riverside.

Findings and Conclusion: The results show that urban rivers are rich sources of natural capacities, which with proper design and consistent with their location and minimal physical intervention can become valuable potentials and natural, recreational, tourism, cultural, and commercial indicators. And... become. Appropriate, correct and principled use of these experiences can have a significant impact on the success of the riverbanks.

Keywords: Redesign, Lost space, Mehran Roud, Tabriz, Revitalization of space.

---

¹ This article is extracted from the MA dissertation entitled “**Redesigning the riverside spaces of Mehranroud (between Ostad Shahryar metro station and 29 Bahman station) with the approach of revitalizing lost urban spaces**” of the Third author's with the Supervisor of the First author's and the Advisor of Second author's, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz University of Islamic Arts, Tabriz, Iran.

* Corresponding Author: majidseifouri1@gmail.com

Cite this article: Mirgholami ,M., Beiti, H., Sifouri, M (2023). Analyzing approaches to reviving lost urban spaces (case study: Mehranroud riverside space in Tabriz city). *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 4(2),1-16.

واکاوی رویکردهای احیای فضاهای گمشده شهری (مطالعه موردی: فضای رودکنار مهران رود شهر تبریز)^۱

مرتضی میرغلامی^۱، حامد بیٹی^۲ و مجید صیفوری^{۳*}

۱. استاد گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.
۲. دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.
۳. کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۳

چکیده

زمینه و هدف: وجود رودخانه در منظر شهری مزیتی نسبت به دیگر شهرهایی است که بهره‌ای از آن نبرده‌اند اما چنانچه فضای شهری پیرامون رودخانه پاسخ‌دهی لازم را نداشته باشد، تبدیل به تهدیدی جدی خواهد شد. مهران رود در تبریز نیز به‌عنوان یکی از عناصر اصلی استخوان‌بندی شهر شناخته می‌شود و حضورش در تمامی طول شهر مشهود است. در دهه‌های اخیر فراموشی مهران رود در تبریز سبب گردیده تا لبه آن هرگز نتواند به‌عنوان یک فضای شهری موفق عمل کند. لذا در نتیجه اقدامات فوق و نیاز به ضرورت ارتقاء کیفی محیط می‌توان با نگاه دوباره به حاشیه رودخانه و احیای آن به‌عنوان شریان حیاتی شهر فرصت تقویت ارتباطات اجتماعی را ایجاد نمود.

روش بررسی: این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی است؛ پس از بررسی مبانی نظری فضاهای گمشده شهری و بهره‌گیری از آن در باز طراحی فضاهای رودکنار با رویکرد احیای این فضا، به چارچوب نظری پیشنهاد می‌شود که با مبانی نظری حاضر، پروژه‌های کاربردی در جهت احیای فضاها گمشده رودکنار ارائه می‌گردد.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد که رودخانه‌های شهری منابع سرشاری از ظرفیت‌های طبیعی هستند که با طراحی درست و همخوان با بستر و زمینه قرارگیری خود و حداقل مداخله کالبدی ممکن می‌توانند به پتانسیل‌های ارزشمند و شاخص طبیعی، تفریحی، گردشگری، فرهنگی، تجاری و... تبدیل شوند. استفاده به جا، درست و اصولی از این تجربیات می‌تواند در موفقیت لبه رودکنارها تأثیر بسزایی داشته باشد.

کلید واژه‌ها: بازطراحی، فضای گم شده، مهران رود تبریز، احیای فضا.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد تحت عنوان باز طراحی فضاهای رودکنار مهران رود (حدفاصل ایستگاه متروی استاد شهریار تا ایستگاه ۲۹ بهمن) با رویکرد احیای فضاهای گمشده شهری نویسنده سوم به راهنمایی نویسنده اول و مشاوره نویسنده دوم دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران است.
* نویسنده مسئول: majidseifouri1@gmail.com

ارجاع به این مقاله: میرغلامی، مرتضی، بیٹی، حامد؛ صیفوری، مجید (۱۴۰۲). واکاوی رویکردهای احیای فضاهای گمشده شهری (مطالعه موردی: فضای رودکنار مهران رود شهر تبریز)، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، ۴(۲)، ۱-۱۶.

مقدمه و بیان مسأله

فضاهای شهری در اکثر شهرهای جهان، تحت تأثیر دگرگونی‌های دوره‌ی مدرنیسم، تغییر شکل و نقش ظاهری و درونی شدیدی را متحمل شدند و بدون توجه به زمینه‌های کالبدی، فرهنگی و اجتماعی شکل گرفتند که در نتیجه آن فضاهای بی‌شکل، راکد و نامکان‌های رها شده در شهرها گسترش یافتند. این فضاها زمین‌های بلااستفاده پیرامون لبه‌ی بزرگراه‌ها، زیرگذرها و روگذرهایی هستند که طراحان به نگهداری و استفاده از آن‌ها کمتر توجه نشان می‌دهند. عدم مطلوبیت و بی‌هویتی و فقدان فضاهای شهری پاسخگو از جمله عواملی هستند که توجه به مکان‌سازی را در چنین فضاهایی حائز اهمیت می‌کند. بنابراین شناخت فضاهای عمومی گمشده می‌تواند پتانسیل‌های طراحی مناسبی را در اختیار کارشناسان و طراحان مرتبط قرار دهد. لذا کارشناسان طراحی شهری، منظر شهری و معماری، از طریق شناخت نیازهای شهر و شهروندان می‌توانند فضاهای عمومی رها شده و مرده یک شهر را به فضاهای شهری سرزنده‌ای تبدیل کنند؛ که با داشتن یک منظر شهری مطلوب، به پیروی از آن، سیمای شهری ماندگارتری به وجود آورند (علوی‌طبری، ۱۳۹۵).

وجود رودخانه در منظر شهری مزیتی نسبت به دیگر شهرهایی است که بهره‌ای از آن نبرده‌اند اما چنانچه فضای شهری پیرامون رودخانه پاسخ‌دهی لازم را نداشته باشد، تبدیل به تهدیدی جدی خواهد شد. مهران‌رود در تبریز نیز به‌عنوان یکی از عناصر اصلی استخوان‌بندی شهر شناخته می‌شود و حضورش در تمامی طول شهر مشهود است. در دهه‌های اخیر فراموشی مهران‌رود در تبریز سبب گردیده تا لبه آن هرگز نتواند به‌عنوان یک فضای شهری موفق عمل کند. ایجاد دیواره‌های سنگی در سال ۱۳۱۳، برای مصون نگه داشتن اهالی شهر در برابر سیل از یک سو و احداث پل بازارها و دو لبه تجاری پیرامون رودخانه فاقد هرگونه نفوذپذیری بصری و کالبدی با بافت پیرامونی از سوی دیگر که محصول طراحی دهه‌های اخیر به حساب می‌آید؛ ارمغانی جز ایجاد فضاهای گمشده (Trancik, 1986: 1) و غیرقابل دفاع (Newman, 1973: 1) به همراه نداشته است. لذا در نتیجه اقدامات فوق و نیاز به ضرورت ارتقاء کیفی محیط می‌توان با نگاه دوباره به حاشیه رودخانه و احیای آن به‌عنوان شریان حیاتی شهر فرصت تقویت ارتباطات اجتماعی را ایجاد نمود.

از اهداف اصلی این پژوهش می‌توان به واکاوی رویکردهای احیای فضاهای گمشده شهری (مطالعه موردی: فضای رودکنار مهران‌رود) نام برد؛ سؤالی که در این رابطه با توجه به موضوع پژوهش می‌توان مطرح نمود به این شرح است که: بازطراحی فضای رودکنار مهران‌رود چگونه می‌تواند باشد؟

۱. رویکردها و راهکارهای مناسب برای احیای فضاهای گمشده شهری (رودکنارها) کدام‌اند؟
۲. مؤلفه‌های مؤثر در احیای فضاهای شهری کدام‌اند و چگونه می‌توان برای آن‌ها کاربری‌های طراحانه در رودکنارها به کار

برد؟

مبانی نظری پژوهش

۱- فضای گمشده

راجر ترانسیک نظریه‌پرداز و شهرساز در کتاب «Finding Lost Space» بیان می‌کند: بناها در شهرهای امروزی، جزئی از بافت خیابان‌ها و میدان‌ها و فضاهای باز زنده نیستند. توسعه‌ی شهرها بدون در نظر گرفتن روابط سه‌بعدی میان بناها، فضاها و درک واقعی از رفتار انسان صورت می‌گیرد و اهمیت نظم فضایی در عملکرد اجتماعی را تاکنون نادیده گرفته است و نتیجه چنین توسعه‌ای را شکل‌گیری فضاهای رهاشده و بلا استفاده می‌داند. وی این فضاها را «فضاهای گمشده» یا Lost Space می‌داند. ترانسیک فضای گمشده را پسمانده‌های سامان‌دهی نشده چشم‌اندازهای شهری می‌داند که در مناطق رشد آسمان‌خراش‌ها یا مراکز خرید جا افتاده یا غیرقابل استفاده و دور از سیل فعالیت‌های عابران در شهر هستند. آن‌ها اغلب ارتباط بین

مراکز تجاری و مناطق مسکونی را قطع می‌کنند، آن‌ها زمین‌های غیرمسکونی در امتداد آزادراه‌ها هستند که هیچ‌گونه توجهی نسبت به نگهداری و استفاده بیشتر و مناسب‌تر از آن‌ها نمی‌شود. فضاهای گمشده، فضاهای ترک شده کنار دریا، محل عبور قطار و مکان‌های خالی نظامی و مجموعه‌های صنعتی، مکان‌های خالی افتاده باقیمانده توسعه شهری و ... هستند (Trancik, 1986).

پس از این تعریف راجر ترانسیک ۵ عامل اصلی را از عوامل به وجود آورنده چنین فضاهایی می‌داند.

۱. افزایش روزافزون استفاده از خودروی شخصی
۲. جنبش معماران مدرنیست‌گرا و رویکرد آن‌ها به فضاهای عمومی
۳. منطقه‌بندی و سیاست‌های کاربری زمین در طرح‌های نوسازی شهری
۴. عدم کنترل نقش سازمان‌های دولتی و خصوصی در تقبل مسئولیت در مقابل محیط شهری عمومی
۵. رهاکردن مناطق صنعتی، نظامی و ایستگاه‌های حمل و نقل در هسته مرکزی شهرها

۱-۱- ابعاد اصلی شناخت و طراحی فضاهای گمشده شهری

در جدول شماره ۱، ابعاد شناخت و طراحی فضاهای گمشده شهری مشاهده می‌شود.

جدول ۱: ابعاد شناخت و طراحی فضاهای گمشده شهری، (منبع: نگارنده)

بعد فیزیکی - کالبدی	بعد ادراکی - معنایی	بعد فعالیتی - اجتماعی	بعد زیست‌محیطی
<p>۱. نفوذپذیری:</p> <p>- قابل دسترسی بودن فضا به لحاظ کالبدی و بصری</p> <p>۲. تناسب:</p> <p>- مناسب‌سازی آن بر اساس ویژگی‌ها</p> <p>۳. ارتباط و اتصال:</p> <p>- طراحی این فضاها باید به گونه‌ای باشد که مرز شفاف و غیرمحسوسی میان آن‌ها وجود داشته باشد.</p>	<p>۱. احساس تعلق:</p> <p>- توجه به طراحی خرد فضاها و تسهیلات و مبلمان</p> <p>- میعادگاه و پاتوق مردمی</p> <p>۲. غنای حسی:</p> <p>- تنوع تجربیات حسی را برای استفاده کنندگان امکان پذیر نماید</p> <p>۳. امنیت:</p> <p>- از نظر اجتماعی، حضور مردم در یک فضا بر افزایش امنیت در آن به میزان قابل توجهی تاثیر گذار است</p> <p>۴. سرزندگی شهری</p> <p>- قابلیت مکان برای تأمین تنوعی از فعالیت‌ها و استفاده کنندگان</p>	<p>۱. حضورپذیری:</p> <p>- ایجاد جذابیت برای اقشار مختلف سنی، جنسی، و اجتماعی</p> <p>- فضایی انعطاف‌پذیر باشد که قابلیت پذیرش فعالیت‌ها و رفتارهای جمعی</p> <p>- فراهم نمودن امکان مشارکت در فعالیت‌ها</p>	<p>۱. آسایش اقلیمی:</p> <p>- استفاده‌ی مناسب از آفتاب و سایه، وزش باد و عناصر طبیعی نظیر درختان و سایر پوشش‌های گیاهی</p> <p>۲. پاکیزگی:</p> <p>- پوشش گیاهی مناسب به عنوان عایق صوتی و نیز پالاینده‌ی هوای آلوده اهمیت ویژه‌ای دارد.</p>

ابعاد اصلی شناخت و طراحی فضاهای گمشده شهری

۲- رودکنارها

«رودخانه» به معنی «بستر رود» (معین، ۱۳۸۶: ۱۱۸۸)، جریانی طبیعی و پیوسته از آب در خطی طولانی در میان یک سرزمین است (فرهنگ لغات لانگمن). رودخانه شهری، مسیری از آب است که پیش‌تر، طبیعی بوده و اکنون، از میان محدوده‌ای پرجمعیت عبور می‌کند (ILhan & Ozdemir, 2014: 21).

عبور رودخانه از میان شهر، یکی از انواع تجلی‌های آب در شهر است (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۸۶) و (Breen & Rigby, 1994: 10). محل تلاقی آب با خشکی، با عناوین مختلف لبه آب، کرانه آب، رودکنار، آب‌کنار، ساحل و ساحل رودخانه نامیده می‌شود (ایلهان و اوزدمیر، ۲۰۱۴: ۳). آب‌کنار، ناحیه تلاقی آب و خشکی (Hou, 2009: 53)، محدوده شهری در ارتباط مستقیم با آب (مورتی، ۲۰۰۸)، پهنه تعامل میان توسعه شهری و آب (Yassin & et al, 2010)، محل گردهمایی نیازهای آب، شهر و ساکنان (حسین، ۲۰۰۶: ۳) و به مثابه مکانی است که زمین را با آب یکپارچه می‌کند و برای مردم جاذبه طبیعی دارد (Li Zhang, 2002).

آب‌کنارهای شهری، فضاهایی بالقوه برای تبدیل به فضاهای عمومی عالی برای مردم هستند که حضور بدنه آب طبیعی، عنصر اصلی چنین فضاهایی است (آندینی، ۲۰۱۱: ۴۹).

۳- احیای رود شهری

واژه‌ی کناره‌ی آب یا آب‌کنار به محدوده‌های شهری که در ارتباط مستقیم با آب قرار دارند اطلاق می‌شود (پورجعفر، ۱۳۹۲). با گسترش سریع شهرنشینی از دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ به ویژه در کشورهای در حال توسعه، اولین مداخله در مورد رودخانه‌ها در شهرها برای جلوگیری از سیل بود. سیلاب‌ها از زمان‌های قدیم اتفاق می‌افتادند، و تکنیک‌های مانع شدن از آنها همانند کاشت پوشش گیاهی، تراس کردن به منظور کاهش سرعت رانش زمین، ایجاد کانال برای منحرف کردن رودخانه‌ها سالهاست مورد استفاده قرار می‌گیرد. روش‌های سنتی بر بزرگ کردن و صاف کردن رودخانه تأکید دارند. کانال‌های بتنی صاف برای کنترل سیلاب مورد استفاده قرار می‌گیرد (Simsek, Gul, 2012). احیای محدوده‌های کناره‌ی آب از پدیده‌های جذاب فرآیند تجدید حیات شهری از سال ۱۹۸۰ است. این گونه از شهرها همچون آزمایشگاه‌هایی در فرآیند تجدید حیات شهر، از منظر تعداد زیاد موارد و کیفیات متفاوت نتایج، به محلی برای تجربیات گوناگون تبدیل شده‌اند. اگرچه این موارد هر کدام خصوصیات جغرافیایی، ابعاد، فرهنگ و آلودگی زیستی متفاوتی دارند؛ ولی به عنوان منابع با ارزشی از ایده‌ها برای آینده شمرده می‌شوند. پس از نزدیک به ۳۰ سال تلاش در راستای احیای کناره‌های آب شهری قیاس بین موارد مختلف می‌تواند روشنگر فاکتورهای کلیدی در موفقیت آنها گردد (پورجعفر، ۱۳۹۲).

پروژه‌های کنار رود می‌تواند در مقیاس‌های مختلف از یک پلازا گرفته تا یک مسیر سبز طراحی گردند، همچنین انواع پروژه‌های شهری بر اساس کاربری در کناره‌ی آب شامل: تجاری، فرهنگی، آموزشی، تاریخی، تفریحی، صنعتی و مسکونی است، احیای کناره‌ی آب به عنوان مکانیسمی برای ایجاد سیمای شاخص شهری و تضمین رشد و سرمایه‌گذاری در توسعه‌ی شهرها، موجب برنامه‌ریزی و طراحی این نواحی شده است، که این امر مستلزم شناخت شرایط محیطی، فیزیکی و اکولوژیک است، که مرحله‌ای کلیدی در دستیابی به توسعه پایدار این نواحی در فضای شهری است.

۳-۱- ضرورت ایجاد ارتباط میان کناره‌ی رود و بافت‌های اطراف

در تحقیق درباره‌ی کناره‌ی آب‌های شهری واژه‌ای که بسیار به کار می‌رود «ارتباط» است که از منظر اکولوژیکی رود و برنامه‌ریزی کناره‌ی آب شهری، معانی مختلفی دارد. اکولوژیست‌ها از واژه‌ی ارتباط به عنوان شاخصی مهم در بیان سلامت اکوسیستم رود و به عنوان مرجعی برای مدیریت آینده تنوعات بیولوژیکی استفاده می‌کنند. برنامه‌ریزان شهری و فعالان اجتماعی این اصطلاح را برای اختلاط زندگی شهری با کناره‌ی رود به کار می‌برند. دانشمندان محیطی از این اصطلاح برای بیان ارتباط مکان ارگانیک و گونه‌ای خاص - به خصوص انسان - با زمینه‌ی محیطی‌اش استفاده می‌کنند. برای ایجاد ارتباطی مستحکم میان رویکردهای مختلف به رودخانه‌های شهری، ایجاد رابطه میان کاربردهای مختلف اصطلاح ارتباط و تلاش برای

تعامل سودمند میان آن‌ها، ضروری است. از این طریق شاید بتوان نوعی پیوند میان محیط طبیعی و مصنوع به وجود آورد که هدف اصلی رویکرد پایداری شهری از منظری انتظام‌دهنده است (پورجعفر، ۱۳۹۲).

فضاهای گمشده چشم‌اندازهای شهری هستند که در مناطق رشد آسمان خراش‌ها یا مراکز خرید جا افتاده یا غیرقابل استفاده و دور از سیل فعالیت‌های عابران در شهر هستند. آن‌ها اغلب ارتباط بین مراکز تجاری و مناطق مسکونی را قطع می‌کنند و زمین‌های غیرمسکونی در امتداد آزادراه‌ها هستند که هیچ‌گونه توجهی نسبت به نگهداری و استفاده بیشتر و مناسب‌تر از آن‌ها نمی‌شود. فضاهای گمشده، فضاهای ترک شده کنار دریا، محل عبور قطار و مکان‌های خالی نظامی و مجموعه‌های صنعتی، مکان‌های خالی افتاده باقیمانده توسعه شهری و ... هستند (پاکزاد، ۱۳۸۹، ۴۱۲). در جدول ۲، خلاصه‌ای از پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با طراحی و احیای فضاهای گمشده در شهر بررسی شده است.

جدول ۲: پیشینه تحقیق، (منبع: نگارنده)

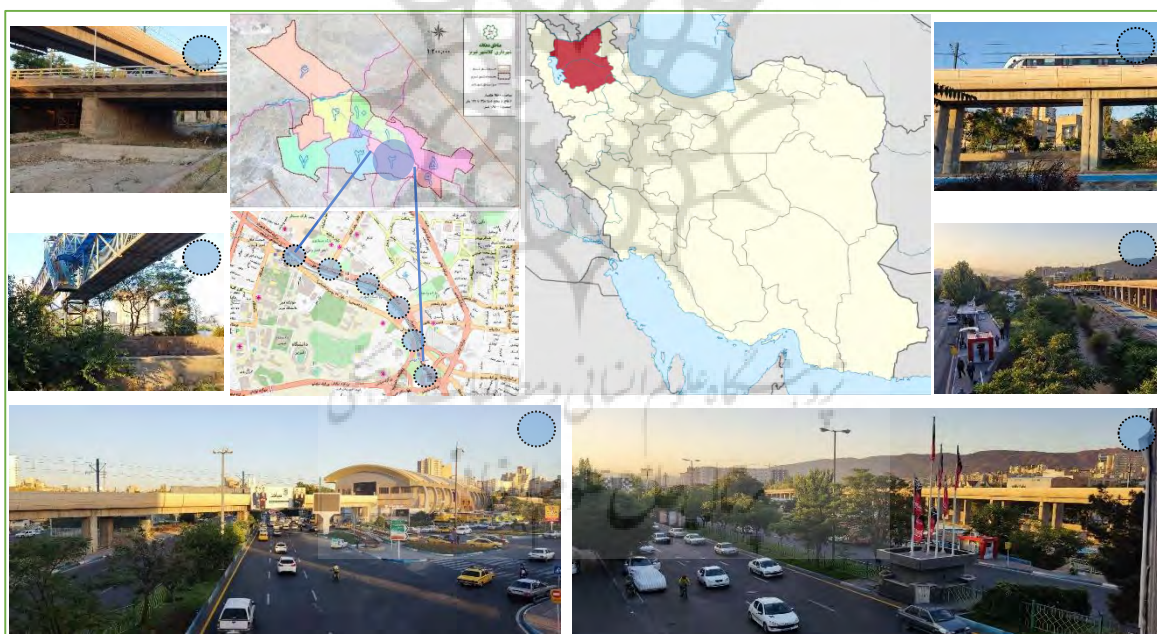
سال	پژوهشگر	متغیر	مطالعاتی حوزه
۱۴۰۰	سعید شهریاری منش و مجید آذر	باز زنده‌سازی فضاهای گمشده شهری گنج‌های پنهان (نمونه مطالعه: شهرشیراز)	احیای فضاهای گمشده شهری
۱۳۹۵	رویا اینانلو چولاخلو و جمال الدین سهیلی	بررسی میزان مشارکت‌های عمومی در رسیدن به ارتقای کیفی فضاهای گمشده شهری (نمونه موردی: بوستان جوانمردان، زیر پل آیت الله کاشانی)	
۱۳۹۷	اکرم عمومی	طراحی مکان- رفتار جمعی در فضاهای گمشده محله گلشهر زنجان با نگرش سرمایه اجتماعی- فرهنگی	
۱۹۸۶	Trancik Rojer	در جستجوی فضای گمشده	
۱۳۹۳	سامان تبنا، محمد مهدی ضرابی، پدram محتشم و آرزو حساری	عوامل مؤثر در شکل‌گیری فضاهای گمشده شهری	
۱۳۹۵	حدیث آشورماهانی، افسون مهدوی	طراحی شهری فضاهای گمشده زیر پل‌های شهری (نمونه موردی: پل ۹ دی کرمان)	
۱۳۹۶	هادی آقائزاد بوذری، مهرناز رشیدقلم	طراحی فضای گمشده زیر پل‌های شهری با بکارگیری شاخصه‌های مکان‌سازی (نمونه موردی پل آذرآبادی تبریز)	
۲۰۱۹	Rana Sameeh, Mostafa Gabr, and Sherine Aly	استفاده مجدد از فضای گمشده شهری	
۱۳۹۷	حامد عباسپور	باز طراحی مجموعه فرهنگی آدریان شیراز با رویکرد احیای فضای گمشده شهری	
۱۳۹۳	صدیقه حیدرنیا	طراحی فضای گمشده‌ی زیر پل سید خندان	

به عقیده (Tiesdell & car mona, 2007)، امروزه طراحی شهری پس از گذشت پنج دهه از پیدایش، به زمینه‌ای مهم و معنی‌دار در حوزه فعالیت‌های علمی، سیاست عمومی و فعالیت حرفه‌ای تبدیل شده و به طور فزاینده‌ای در میان بخش‌های خصوصی و عمومی در سطح جهان به رسمیت شناخته شده است. با رسمیت یافتن طراحی شهری، درخواست برای به کارگیری طراحان شهری حرفه‌ای و به طور کلی مهارت‌های طراحی شهری و به دنبال آن برای تحصیل طراحی شهری در دانشگاه‌ها افزایش یافته است؛ در این میان فرآیند طراحی شهری پیچیده بوده و نحوه انجام آن و موضوع تحقق‌پذیری آن بیان می‌کند که فرآیند دستیابی به راه‌حل‌ها بحث برانگیز است. از طرفی به نظر (فالودی، ۱۹۷۳) از طریق فرآیند است که

برنامه‌ریزان و طراحان، اهداف محتوایی را در محیط شهری جامه عمل می‌پوشانند. در واقع فرآیند مطلوب است که موجبات تحقق پروژه‌های طراحی شهری را فراهم می‌سازد. در این راستا تحقق نیافتن بسیاری از پروژه‌های پیشنهادی طراحی شهری موجب شد تا صاحب نظران به بررسی علل این مسأله و به طور کلی به بررسی زمینه‌های امکان‌پذیری مداخلت طراحی شهری بپردازند (ثقفی اصل و همکاران، ۱۳۹۲).

معرفی محدوده مورد مطالعه

رودخانه مهران رود، خط‌القعر دره‌ای که شهر تبریز بر آن مستقر است؛ رودخانه کم‌جریانی با عرض ۳۰ متر، درازای ۱۸ کیلومتر و عمق ۴ متر است که موجد محوری طبیعی از شرق تا غرب شهر است و آن را به ۲ بخش شمالی و جنوبی تقسیم می‌کند (مجتهدی، ۱۳۸۷: ۱۵). این رودخانه از ابتدای وارد شدن به شهر با ایجاد یک قوس به سمت شمال، چند کوی را دور زده سپس به شاخه اصلی خود می‌پیوندد. سایت اصلی در طراحی این پروژه، قسمتی از پیشروی شهر در امتداد دره‌ی این رودخانه قرار دارد. بستر سنگفرش اطراف رودخانه فضا مناسبی را برای ایجاد کاربری‌های عمومی ایجاد می‌نماید. شناخت این منطقه با پتانسیل‌های ایجاد شده توسط رودخانه کمک بزرگی در طراحی مجموعه می‌نماید. محدوده مورد مطالعه این پژوهش بخشی از رودخانه (حدفاصل ایستگاه متروی استاد شهریار تا ایستگاه ۲۹ بهمن) با رویکرد احیای فضاهای گمشده شهری در تبریز می‌باشد (طرح توسعه و عمران شهر تبریز مصوب سال ۱۳۹۵).

شکل ۱: موقعیت شهر تبریز و محدوده مورد مطالعه، (منبع: سایت شهرداری و نگارنده)

رودخانه مهران رود نسبت به رودخانه تلخه رود از میزان آبدهی کم‌تری برخوردار است و در بیش‌تر ماه‌های سال کم آب و در برخی از ماه‌های گرم سال، خشک می‌شود. این رودخانه از کوه سهند سرچشمه گرفته و با عبور از دره ليقوان به شهر باسمنج در جنوب شرق تبریز می‌رسد؛ سپس در مسیر خود با پیوستن به رودخانه‌های فصلی و فرعی متعدد، برآب آن افزوده می‌گردد و از سمت شرق تبریز، وارد این شهر می‌شود. این رود در داخل شهر از طریق یک کانال بزرگ تحت عنوان «مسایل مهران رود» با جهتی شرقی- غربی و به طول تقریبی ۱۵ کیلومتر از سراسر شهر گذشته است. مهران رود پس از ورود به

تبریز از محله‌های باغمیشه، بیلانکوه، پل سنگی، ششگلان، راسته کوچه و امیرخیز با جهت شرقی- غربی، با عرض متوسط ۴۰ تا ۳۰ متر و عمق ۴ متر عبور می‌کند و سرانجام از محله چوستدوزان وارد زمین‌های کشاورزی محله‌های حاجتی و ستارخان شده و پس از آن در ناحیه شمال غربی تبریز و در پیرامون فرودگاه این شهر به تلخه رود می‌پیوندد (URL10).

کاربری رودخانه در سطح شهر تبریز که غالباً رودخانه مهران رود و سایر مسیل‌های موجود در شهر را شامل می‌گردد در حال حاضر مساحتی بالغ بر ۱۸۴/۳ هکتار از اراضی شهر را در بر می‌گیرد. سهم این کاربری از کل سطح شهر معادل ۰/۷۵ درصد و سرانه آن نیز بالغ بر ۱/۲ مترمربع است، مسیل مهران رود اصلی‌ترین مسیل درون شهری شهر تبریز است که از جنوب شرقی به سمت شمال غربی شهر امتداد یافته و تقریباً شهر تبریز را به دو نیم تقسیم کرده است. این مسیل ضمن هدایت آب‌های سطحی می‌تواند از منظر ایجاد جاذبه‌های شهری و توریستی نیز از جایگاه خاصی برخوردار باشد. همچنین می‌تواند در صورت تبدیل شدن به یک مسیل دائمی، به منظور تأمین بخشی از نیاز آبی شهر (مصارف عمومی، فضای سبز) مورد استفاده قرار گرفته و در توسعه و افق آینده شهر تبریز نقش بسیار تأثیرگذاری را ایفا کند (طرح توسعه و عمران شهر تبریز مصوب سال ۱۳۹۵).

جدول ۳: مهران رود در سازمان فضایی شهر تبریز در طول ادوار مختلف، (منبع: قبادی، ۱۳۹۵)

نقشه و تصاویر	توضیحات
	<p>نقشه مسیل شهر تبریز، منبع: فخاری تهرانی و دیگران (۱۳۸۵)</p>
	<p>نقشه مینیاتوری نصوص مطراقچی، قدیمی‌ترین نقشه شهر تبریز، موقعیت استقرار بافت و مرکزیت شهر را نسبت به رودخانه نشان میدهد. منبع: مطراقچی (فخاری تهرانی و دیگران، ۱۳۸۵)</p>

	<p>شهروندان علاوه بر دسترسی بصری به رودخانه از مزایای ارتباط نزدیک با آن برخوردار بودند. کروکی حاضر از محدوده مسجد صاحب الامر در مرکز شهر تهیه شده است. منبع: فلندن وکست (سلطان زاده، ۱۳۷۶)</p>
	<p>حریم میان بافت شهری و رودخانه، طبیعی و کم رنگ بوده، بستر طبیعی شیب ملایم‌تر جداره‌ها داشته است. منبع: دوهوسه (سلطان زاده، ۱۳۷۶)</p>
	<p>هسته مرکزی شهر تبریز که در جوار رودخانه استقرار یافته، در روند رشد خود آن را در میان گرفته است. منبع: مجتهدی، (۱۳۸۹)</p>
	
<p>شرایط فعلی رودخانه مهران رود از بالای برج بلور در بافت مرکزی شهر منبع: فبادی، (۱۳۹۵)</p>	

از تاریخ به وجود آمدن این مهران رود اطلاع دقیقی در دسترس نیست اما خاقانی یکی از شاعران بزرگ کشورمان که در قرن ششم می‌زیسته، درباره این رود شعری سروده به شرح زیر:

تا به تبریزم دو چیزم حاصل است / نیم نان و آب مهران رود و بس

از آنجا که این رود در سال های متمادی کم آب بوده، ۹ سال پیش، شهردار وقت تبریز برنامه آبرسانی آن را با کمک گرفتن از سد شهید مدنی، در دستور کار قرار داد. شکل گیری این اتفاق می تواند نکات مثبتی برای تبریز در پی داشته باشد از جمله: زیباسازی شهر و تغییر شرایط زیستی، فرهنگی و اقتصادی.

مهرانه رود که آن را با نام میدان پایی نیز می شناسند، از قسمت شرق تا غرب تبریز ادامه داشته و این شهر زیبا را به قسمت شمالی و جنوبی تقسیم کرده است. گاهی اوقات شهر دچار آلودگی هوا می شود و این رود شرایط خوبی را برای تلطیف هوا فراهم می کند. این رودخانه در سال های قبل از نظر آبی، وضعیت پایداری نداشته و تنها برخی از سال ها آن هم به دلیل سیل و بارش فراوان، آبی گل آلود از آن جاری گشته است. چنانچه آب سد شهید مدنی وارد مهرانه رود شود، می تواند شرایط خوبی هم برای گردشگری منطقه فراهم کند و آنان را به تبریز بکشد. قرار بود که تا اواخر سال ۱۳۹۴ آب این سد در مهرانه رود جاری باشد اما چنین نشد.

ایجاد فضای سبز، قرار دادن امکانات ورزش صبحگاهی، ایجاد مسیر مخصوص دوچرخه سواری، نصب چراغ به منظور نورپردازی، توسعه زیرساخت های تفریحی، نصب مبلمان در حوالی رودخانه، قرار دادن تابلوهای مخصوص، نصب فواره های با ارتفاع زیاد و ... همگی از برنامه هایی هستند که در طرح آب دار کردن این روخانه باید اجرا شوند. عملی شدن این طرح بی شک تأثیرات فراوانی بر جذابیت منطقه خواهد گذاشت. محققین زیست محیطی بر این باورند که کم آب شدن دریاچه ارومیه، اثرات مخربی بر اکولوژیک منطقه گذاشته، اما آب رسانی به مهرانه رود بی شک می تواند موجب کم شدن آلودگی متأثر از وزش بادهای نمکی به تبریز گردد و یقیناً سلامت مردم این شهر را در پی خواهد داشت.

روش شناسی پژوهش

تحقیق حاضر، یک تحقیق پروژه محور و روش تحقیق، ترکیبی از روش های تحقیق میدانی و موردکاوری با رویکرد طراحی است. بر این اساس در فرآیند طراحی، نظریات اندیشمندان حوزه ی شهرسازی در خصوص فضاهای گمشده ی شهری، ویژگی ها و مشخصه های این گونه فضاها، و انتظاراتی که از طراحی و تبدیل آن ها به یک فضای شهری مطلوب وجود دارد، مد نظر قرار گرفته است.

در بخش آشنایی با تجارب جهانی، به بررسی نمونه هایی از طراحی رودکنارها اقدام شده است که با رویکردهای متفاوت مورد طراحی قرار گرفته اند. این شیوه های مختلف برخورد، طیفی از مداخله های حداقلی تا حداکثری را شامل شده و منجر به شکل گیری فضاهای شهری با عملکردهای متنوع در زیر پل های سواره گردیده اند. پس از آشنایی با ویژگی های کلی فضاهای گمشده ی حاشیه رودکنارها و رویکردهای متنوع برخورد با آن ها، به شناخت کامل محدوده ی طراحی (رودکنار مهران رود تبریز) و محدودیت ها و امکانات آن اقدام گردید. با تکمیل مرحله ی شناخت و تطبیق نتایج آن با مبانی نظری و نمونه های موفق بررسی شده، چارچوب مفهومی طرح شکل گرفت و چهار بُعد فیزیکی - کالبدی، فعالیتی - اجتماعی، زیست محیطی، و ادراکی - معنایی به عنوان ابعاد اصلی مطالعاتی پروژه مشخص گردیدند.

مرحله ی بعد شامل بررسی و تحلیل اطلاعات حاصل از مطالعات مرحله ی شناخت و شکل گیری تصویری منسجم و کامل از بستر طرح بود که در نهایت به تدوین بیانیه ی چشم انداز و ارائه ی اهداف، راهبردها و سیاست های طراحی منجر گردید. در گام بعد، چارچوب های اصلی و اساسی طرح، مشخص شده و پس از بررسی آلترناتیوهای مختلف و ارزیابی و ارزش گذاری آن ها، طرح نهایی در خصوص باز طراحی فضاهای رودکنار مهران رود با رویکرد احیای فضاهای گمشده شهری پیشنهاد گردید.

در جمع آوری اطلاعات پروژه ی حاضر، متناسب با نوع داده های مورد نظر، از شیوه های متنوعی استفاده شده است. در بخش مبانی نظری و بررسی مصادیق و نمونه های جهانی، اساس کار بر مطالعات کتابخانه ای و مراجعه به مدارک رسمی و غیررسمی

استوار بوده است. همچنین در مبحث شناخت و بررسی بستر طرح، غالب اطلاعات مرتبط با ابعاد فیزیکی- کالبدی و زیست‌محیطی از طریق مشاهده‌ی مستقیم فضا و رفتارهای استفاده‌کنندگان و عکس‌برداری جمع‌آوری شده است. در حالی که اطلاعات مربوط با بُعد فعالیتی- اجتماعی با تکیه بر توزیع پرسشنامه و مصاحبه و اطلاعات بُعد ادراکی- معنایی با تکیه بر دریافت تصویر ذهنی شهروندان و نیز مصاحبه و تکمیل پرسشنامه استخراج گردیده‌اند.

سؤالات پرسشنامه متناسب با معیارهای مشخص شده در چارچوب مفهومی طرح و در قالب چهار بُعد اصلی فیزیکی- کالبدی، فعالیتی- اجتماعی، زیست‌محیطی و ادراکی- معنایی و همچنین مؤلفه‌های مرتبط با هر یک انتخاب شده‌اند. در مجموع می‌توان گفت در شناخت بستر طرح جهت باز طراحی، ترکیبی از ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده قرار گرفته‌اند و تلاش شده است که با تطبیق و بررسی هم‌زمان داده‌های استخراج شده از هر یک از این روش‌ها، تصویر منسجم، کامل و دقیقی از محدوده مورد بررسی باز طراحی درستی حاصل شود.

جامعه‌ی آماری استفاده شده در پروژه‌ی حاضر متشکل از ۶۰ نفر بوده است که به صورت نمونه‌ی تصادفی و از میان شهروندان، عابران و استفاده‌کنندگان از فضا انتخاب شده‌اند. پرسش‌شوندگان متشکل از افراد عادی، معمار، روانشناس و طراح شهری قرار داشته و از هر دو گروه جنسی زن و مرد بوده‌اند. مصاحبه با جامعه‌ی آماری و تکمیل پرسش‌نامه‌ها در دو روز در دو نوبت صبح و عصر در فضاهای رودکنار مهران رود (حداقل ایستگاه متروی استاد شهریار تا ایستگاه ۲۹ بهمن) با رویکرد احیای فضاهای گمشده شهری) انجام گردیده است.

استخراج اطلاعات حاصل از پرسشنامه در نرم‌افزار پرسلاین حاصل از مصاحبه‌ها و تصاویر صورت گرفته است. داده‌های حاصل از مرحله‌ی شناخت، به شیوه‌های کمی و کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. تحلیل کمی از طریق نرم‌افزار Porline انجام پذیرفته است و در بعد ادراکی مشاهده می‌گردد؛ در ابعاد دیگر مطالعاتی، نقشه‌سازی و طراحی سه بُعدی با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای Rhino و Lumion و طرح جامع سه بُعدی ارائه می‌شود.

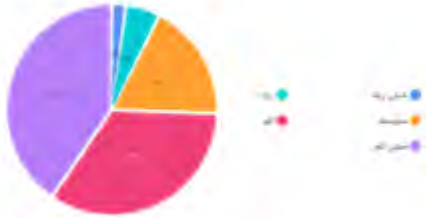
تحلیل یافته‌ها

مطالعات بُعد ادراکی محدوده مورد مطالعه حاصل از پرسشنامه

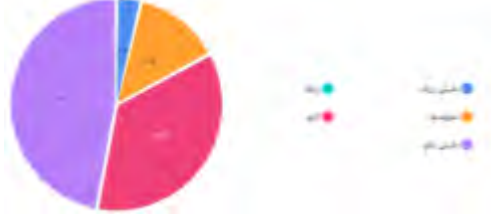
هنگامیکه طراح شهر از رابطه‌ی بین انسان و محیط صحبت می‌کند منظور «ادراک محیطی» است که در درجه اول به شناخت محیط بعد به درک آن توسط شهروندان مربوط می‌شود. شناخت محیط مستلزم چیزی بیشتر از شناخت عناصر و فضاهاست. آگاهی از چگونگی پیوند و ارتباط بین آن‌ها نیز ضروری است. بنابراین برای ایجاد آگاهی از محیط نه تنها به تصاویر ذهنی نیاز است بلکه چگونگی این تصاویر در ذهن مخاطبان و استفاده‌کنندگان آن محدوده از فضای شهری نیاز به دانستن است. مجموعه‌ای از چنین تصاویر مرتبط، یک مدل ذهنی یا نقشه شناختی از محیط را بوجود می‌آورد. شناخت پیوندی بین فرآیند فکر انسان و محیط کالبدی برقرار می‌سازد و از طرفی اطلاعات شخصی از محیط را سازمان بندی و نگهداری می‌کند.

در ابتدای پرسشنامه سؤال در رابطه با جنسیت پرسیده شد که مشخص گردید ۳۳ نفر خانم و ۲۸ نفر آقا در این پرسشنامه شرکت کرده‌اند؛ در پیرو این سؤال، تحصیلات هم مطرح شد میزان تحصیلات افراد حاضر تعداد ۱۴ نفر کارشناس ارشد، ۲۸ نفر کارشناسی، ۵ نفر فوق دیپلم، ۱۰ نفر دیپلم و همچنین ۴ نفر سیکل است. در مطالعه‌ی در حاشیه مهران رود توسط ابزار پرسشنامه به صورت میدانی در سه روز متوالی انجام پذیرفت، نتایج زیر حاصل از تحلیل و نظرات مخاطبان و استفاده‌کنندگان با پرسش از ۶۰ نفر زن و مرد از محدوده مورد مطالعه حاصل شد:

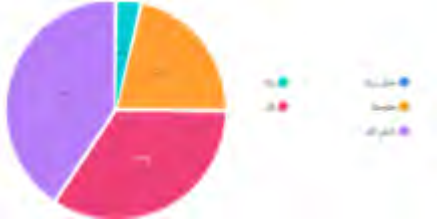
سؤال‌های بعد حاضرین باید از کمترین تا خیلی زیاد یک امتیاز را با توجه به درک حسی خود از لبه مهران رود انتخاب می‌کردند؛ مشارکت حاضرین در سؤالات به ترتیب در نمودارهای شماره ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰ مشاهده می‌شود.

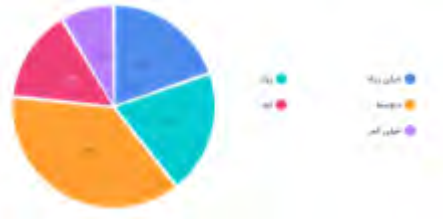
نمودار ۲: میزان «نقش انگیزی» خاصیت ایجاد تصویری به یاد ماندنی که در ذهن بیننده است.

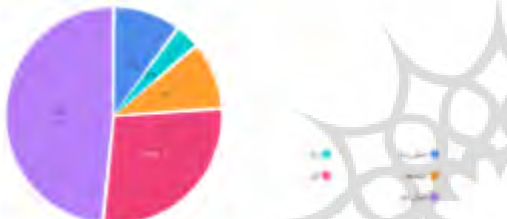
نمودار ۱: میزان مناسب بودن کیفیت فضایی برای قدم زدن فضای اطراف رودخانه

نمودار ۴: میزان مناسب بودن پاکیزگی و فضای سبز در حاشیه رودخانه مهران

نمودار ۳: میزان مطلوبیت عملکرد و دسترسی پذیری (حرکت ماشین، پیاده و مترو) در اطراف رودخانه

نمودار ۶: امنیت، احساس آرامش و اطمینان از عدم تعارض به جان، مال و سایر حقوق انسان در حاشیه مهران رود

نمودار ۵: تعبیه وسایل رفاهی و مبلمان شهری در حاشیه مهران رود

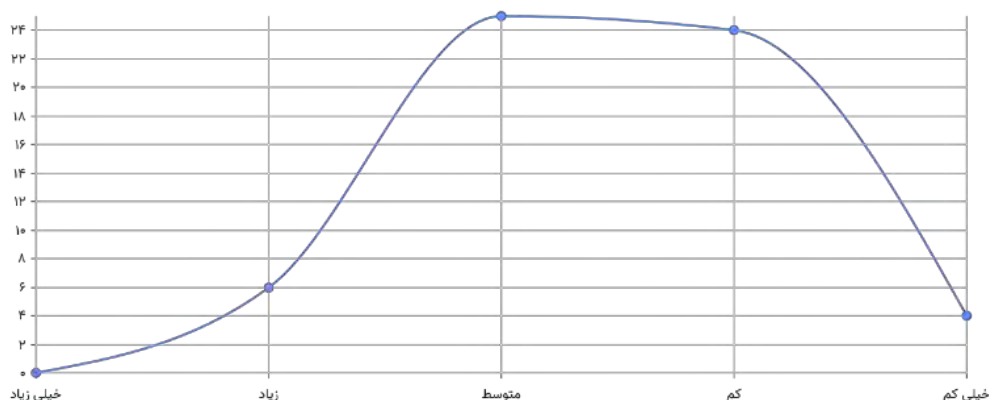
نمودار ۷: میزان جذابیت منظر، چشم اندازها و کریدورهای بصری در حاشیه مهران رود

نمودار ۹: میزان وضعیت لبه‌های رودخانه مهران رود که باعث نازیبایی و آلودگی زیست محیطی می‌شود.

نمودار ۸: کاربری‌های دارای ظرفیت جذب جمعیت جهت انجام فعالیت‌های جمعی در حاشیه مهران رود

نمودار ۱۰: سیر تغییرات ایجاد شده در طراحی لبه رودخانه مه‌ران در ادوار مختلف از لحاظ بهتر شدن

اهداف و چالش‌های طراحی محدوده مورد مطالعه حاصل از تحقیق میدانی

فضاهای عمومی شهری نقش مهمی در زندگی اجتماعی مردم دارند از این روی نباید به فضای مرده‌ای تبدیل شوند برای جلوگیری از این امر و ایجاد تحرک و پویایی در چنین فضاهایی باید فعالیت‌هایی مانند: قدم زدن، صحبت کردن، نشستن و تماشا کردن و... را که روح فضای شهری هستند در آن‌ها تقویت نمود و بستر مناسب برای شکل‌گیری این گونه رفتارها را ایجاد کرد (داوری‌نژاد و مبهوت، ۱۳۹۲). ایجاد یک چنین بستر مناسبی موجب برنامه دهی به فضاهای رها شده‌ی شهری گردیده و از متروکه شدن و غیرقابل استفاده شدن این فضاها جلوگیری می‌کند به تبع این موارد فعالیت‌های غیرمجاز و با کیفیت پایین و همچنین فعالیت‌های جرم خیز منطقه از بین رفته و امنیت محیط ارتقا می‌یابد (داوری نژاد و مبهوت، ۱۳۹۲). هدف این پژوهش در راستای تحقق این امر و برای احیای یک فضای شهری و ارتقای کیفیت و سطح ارتباط بین اجزای آن است از اهداف اصلی این پژوهش می‌توان باز طراحی فضاهای رودکنار مه‌ران رود (حذف‌فاصل ایستگاه متروی استاد شهریار تا ایستگاه ۲۹ بهمن) جهت احیای فضاهای گمشده شهری نام برد و همچنین:

-تبدیل فضاهای گمشده و نامناسب به فضاهای اجتماع پذیر، امن و سرزنده
-دستیابی به تصویر ذهنی مناسب به عنوان یک کانون خاطره انگیز جمعی

این امر موجب می‌گردد تا در طول زمان طرح معماری پایدار باقی مانده و به محیط اطراف آسیبی نرساند. همچنین یکی دیگر از اهداف این پژوهش تقویت و بالا بردن سطح ارتباط بین اجزای اصلی آن یعنی بستر رودخانه موجود و گذرگاه محدوده اصلی طرح است که در این مورد نیز از ترکیب عناصر طبیعی با طرح معماری استفاده شده است. دست‌یابی به اهداف یاد شده با غلبه بر چالش‌های ایجاد شده در محیط طراحی امکان پذیر می‌گردد. مسائل و مشکلات عمده‌ی پیش رو در یک محیط شهری در رده‌های مختلفی تقسیم بندی می‌گردند. این مسائل از زندگی عمومی تا خصوصی افراد را در بر می‌گیرد. مشکلات اجتماعی، محیط زیست، ترافیک، بهداشت عمومی، اعتیاد، قتل، سرقت ... غالباً از مسائل عمده‌ی زندگی شهری‌اند. بر این اساس مشکلات شهری را می‌توان در چند بخش طبقه بندی کرد .

-مشکلات کالبدی، آلودگی مشکلات زیست محیطی، معابر نامناسب

-کمبود فضای سبز

-کمبود فضای جمعی عمومی در سطح شهر

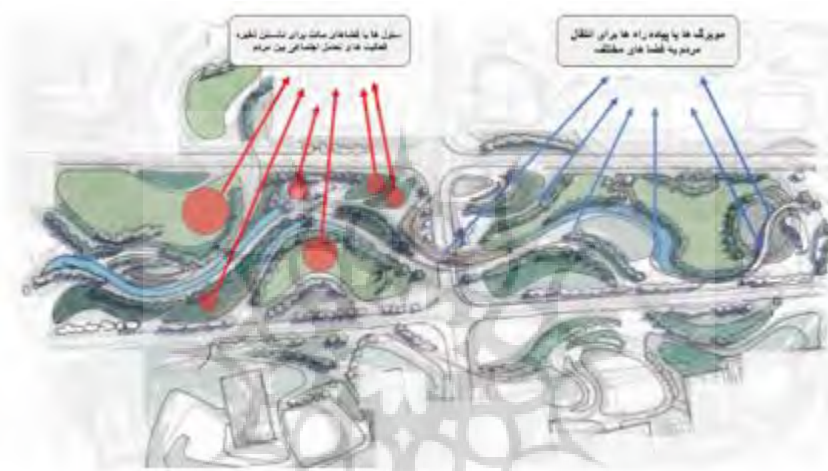
-عدم توجه به زیبایی‌های بصری

-عدم توجه به معابر پیاده و...

چالش‌های پیش رو در طراحی حاشیه این رودکنار در شهر تبریز نیز مواردی از این قبیل بوده و فرصت‌هایی برای مقابله با آن‌ها در نظر گرفته شده است.

توجه به محدودیت‌ها و پتانسیل‌ها سایت مورد نظر یکی دیگر از نکات کلّی موضوع طراحی به شمار می‌رود که اصلی‌ترین مؤلفه آن وجود آب جاری رودخانه و بستر آن است که باید در عین استفاده بهینه از آن، به صورت مناسب مهار شده و از مشکلات بعد در زمان سیلاب جلوگیری شود. همچنین توجه به مشکلات شهری موجود یکی دیگر از موضوعات مهم می‌باشد که در حد امکان طرح مورد نظر باید با افزایش فضای سبز و ایجاد محیطی تعاملاتی و دوستانه و جذاب در جهت حل این مشکلات گام بردارد.

ارائه آلترناتیوهای طراحی

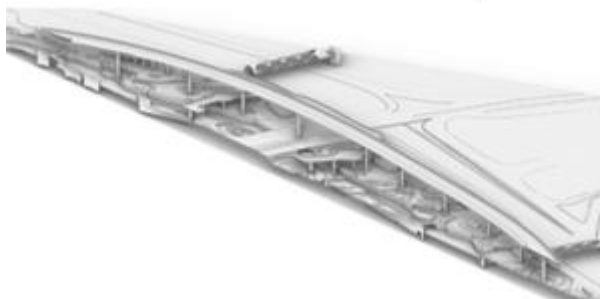

شکل ۲: تقسیم‌بندی فضاهای مختلف در محدوده مورد مطالعه پژوهش (منبع: نگارنده)

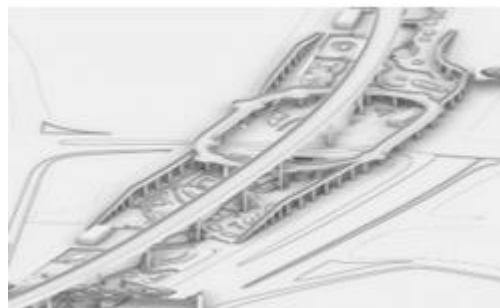

شکل ۴: خطوط قرمز و آبی جهت نوع طراحی مسیرها، (منبع: نگارنده)

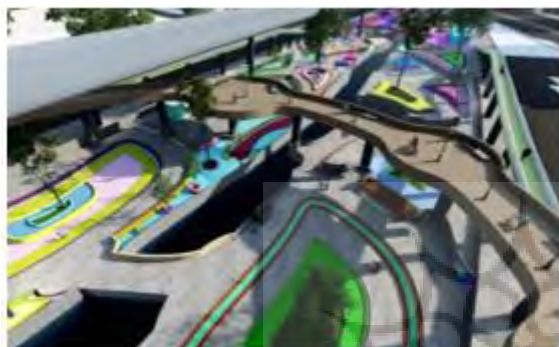
شکل ۳: قرمزها فضاهایی که در پروژه حاضر طراحی می‌شود و آبی‌ها مسیرها و رمپ‌ها، (منبع: نگارنده)

شکل ۶: برشی از محدوده طراحی، (منبع: نگارنده)

شکل ۵: باز طراحی فضاهای اطراف رودکنار مهران، (منبع: نگارنده)

شکل ۷ و ۸: باز طراحی فضاهای اطراف رودکنار مهران، (منبع: نگارنده)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس تعاریف ارائه شده توسط اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه‌ی شهرسازی، فضاهای گمشده در اصل فضاهای باقی‌مانده از توسعه‌های شهری پیرامونی هستند که بدون استفاده مناسب و فاقد عملکرد رها شده‌اند. این فضاهای شهری نامطلوب که مانند شکاف‌های شهری عمل نموده و موجب گسست بافت شهری پیرامونی شده‌اند، فضاهایی تعریف نشده و فاقد مرزهای مشخص هستند که در ایجاد یک رابطه‌ی منسجم و منطقی میان عناصر شهری موجود ناتوان هستند. به سبب مشکلات متعدد فرمی و عملکردی، این فضاها حکم فضاهای منفی را پیدا کرده‌اند که مردم جز در مواقع لزوم علاقه‌ای به حضور و گذراندن وقت در آن‌ها ندارند. با این وجود، اندیشمندان صاحب‌نظر در این حوزه، فضاهای گمشده را به عنوان فرصت‌های قابل توجه و ارزشمندی برای توسعه‌ی شهری و طراحی‌های خلاقانه معرفی می‌کنند که قابل تبدیل به فضاهای شهری مطلوب، سرزنده و حضورپذیر در شهرها هستند.

بنابراین فضاهای گمشده برای تبدیل به فضای شهری مورد پذیرش و استفاده‌ی شهروندان، نیازمند پاره‌ای تغییرات با هدف کسب توانایی در پاسخ‌گویی به خواسته‌های استفاده‌کنندگان هستند. در واقع این فضاها برای بازگشت مؤثر به چرخه‌ی حیات شهری، باید قادر به برآورده کردن حدی از انتظارات شهروندان باشند؛ به گونه‌ای که بتوانند آن‌ها را تشویق به حضور و ماندن در فضا کرده و موجب شکل‌گیری روابط و فعالیت‌های اجتماعی تازه‌ای گردند.

بنابراین پس از کشف و بازشناسی فضاهای گمشده شهری و همچنین بررسی ابعاد فضاهای گمشده (بعد فیزیکی-کالبدی، ادراکی معنایی، فعالیتی-اجتماعی و زیست‌محیطی)، در مبانی نظری پژوهش به احیای رودکنارها به عنوان یک فضای گمشده شهری پرداخته شد؛ به سبب اینکه کناره‌ی آب به عنوان مکانیسمی برای ایجاد سیمای شاخص شهری می‌تواند در مقیاس‌های مختلف از یک پلازا گرفته تا یک مسیر سبز طراحی گردند و فضاهایی بالقوه برای تبدیل به فضاهای

عمومی عالی برای مردم هستند. این مسیل ضمن هدایت آب‌های سطحی می‌تواند از منظر ایجاد جاذبه‌های شهری و توریستی نیز از جایگاه خاصی برخوردار باشد. بر این اساس به بررسی مطالعات بعد ادراکی محدوده مورد مطالعه که با ابزار پرسشنامه صورت گرفت پرداخته شد و نتایج تحلیل از پرسشنامه در قالب نمودار ارائه گردید؛ هدف از ارائه این پرسشنامه یافتن اهداف و چالش‌های طراحی محدوده مورد مطالعه از بعد ادراکی بود. در نتیجه این اهداف و چالش‌ها منجر به باز طراحی فضاهای گمشده رودکنار مهران رود در شکل‌های شماره ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷ و ۸ ارائه گردید.

منابع و مأخذ

- اینانلو چولاخلو، رویا و سهیلی، جمال‌الدین (۱۳۹۵)، بررسی میزان مشارکت‌های عمومی در رسیدن به ارتقای کیفی فضاهای گمشده شهری (نمونه موردی: بوستان جوانمردان، زیر پل آیت الله کاشانی)، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۲۴ رتبه علمی-پژوهشی، ص ۱۵۷-۱۷۲.
- آقائزاد بوذری، هادی و رشیدقلم، مهرانز (۱۳۹۶)، طراحی فضای گمشده زیر پل‌های شهری با بکارگیری شاخصه‌های مکان‌سازی (نمونه موردی پل آذرآبادی تبریز)، پنجمین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۹)، سیر اندیشه‌ها در شهرسازی: از "کمیت" تا "کیفیت"، تهران: آرمان‌شهر: شهیدی.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۶)، راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران، چاپ سوم، انتشارات شهیدی.
- پورجعفر، محمدرضا (۱۳۹۲)، طراحی شهری محیطی آب‌کنار، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس. تهران.
- تبنا، سامان، ضرابی، محمد مهدی و محتشم پدram حصاری، آرزو (۱۳۹۳)، عوامل مؤثر در شکل‌گیری فضای گمشده شهری، کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار.
- تیبالدز، فرانسیس (۱۳۸۹)، شهرهای انسان‌محور، ترجمه دکتر حسن علی لقایی و مهندس فیروزه جدلی، چاپ دوم، مؤسسه انتشاران و چاپ دانشگاه تهران.
- ترنسیک، راجر (۱۳۹۹)، یافتن فضای گمشده: نظریه‌های طراحی شهری، تهران، دانشگاه هنر، ۱۳۹۸.
- ثقفی اصل، آرش، زبردست، اسفندیار و ماجدی، حمید (۱۳۹۲)، شناسایی و اولویت‌بندی معیارها و شاخص‌های مؤثر در فرآیند تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران، نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۳.
- حیدرنیا، صدیقه (۱۳۹۳)، طراحی فضای گمشده‌ی زیر پل سید خندان، دانشگاه آزاد اسلامی تهران.
- شهریارمنش، سعید و آذر، مجید (۱۴۰۰)، باز زنده‌سازی فضاهای گمشده شهری گنج‌های پنهان (نمونه مطالعه: شهرشیراز)، نشریه مطالعات جغرافیا، عمران و مدیریت شهری، دوره هفتم، شماره ۱، ص ۲۰-۳۱.
- علوی طبری، هدا (۱۳۹۵)، اهداف و عوامل مؤثر در نورپردازی منظر شهری، دو فصلنامه‌ی هنرهای کاربردی، شماره ۵، ص ۵۹-۷۱.
- عمویی، اکرم (۱۳۹۷)، طراحی مکان- رفتار جمعی در فضاهای گمشده محله گلشهر زنجان با نگرش سرمایه اجتماعی- فرهنگی، دانشگاه زنجان.
- عباسپور، حامد (۱۳۹۷)، باز طراحی مجموعه فرهنگی آدریان شیراز با رویکرد احیای فضای گمشده شهری، مؤسسه آموزش عالی آپادانا.
- قبادی، پریسا (۱۳۹۵)، ساماندهی بخشی از محور مهران رود تبریز در ارتباط با بافت پیرامون با رویکرد طبیعت محور، دانشکده معماری و شهرسازی، ص ۶۴.
- کریر، راب (۱۳۸۶)، فضای شهری، ترجمه خسرو هاشمی‌نژاد، چاپ دوم، اصفهان، نشر خاک.
- مجتهدی، بهار (۱۳۸۷)، رودخانه خشک تبریز، محور پایداری شهر، منظر، شماره ۹، ص ۱۴-۱۷.

- یگانه، منصور و بمانیان، محمدرضا (۱۳۹۴)، تحلیلی بر ابعاد پیوستگی توده و فضا در عرصه‌های عمومی شهری، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳۹.

- Tiesdell, Steve & Carmona, Matthew (2007), Urban Design Reader.
- Hou, D (2009), Urban Waterfront Landscape Planning, Master thesis, Blekinge Institute of Technology, Karlskrona: Sweden.
- Moretti, M (2008), Cities on Water and waterfront Regeneration: A Strategic Challenge for the Future, Grundtvig, II meeting Rivers of Change River/ Cities Warsaw: Poland.
- Yassin, A. B & Eves, C & McDonagh, J (2010), An Evolution of waterfront Development in Malaysia, 16th Pacific Rim Real Estate Society Conference Wellington, pp 1-17.
- Hussein, H (2006), Urban recreational riverfronts: Successful revitalization elements, Journal of Design and the Built Environment, 1 (2).
- Li Zhang, M. S (2002), An Evaluation Of An Urban Riverfront Park, A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of master of science in landscape architecture, Washington state university the department of horticulture and landscape architecture.
- Andini, D. N (2013), Exploring the Social Life Of Urban Riverfront Public Space A Case Study Of Sudirman And Tondan Riverfront Quay In Banjarmasin, Lanting Journal of Architecture, V 2, No 1, pp 36-50.
- Rojer, Trancik (1986), Finding lost space: theories of urban design, John wily, Sons.
- Tiesdell, Steve & Carmona, Matthew (2007), Urban Design Reader.